

בענין ספק פורים דמוקפין ביפו ובבני-ברק

תחומין, כיון שעדיין לא נעשו מדידות מדויקות בשטח להוכיח שכל ה"יתר" נמצא תוך אלפיים אמה לבתי המגורים של מערב ת"א (ע' לעיל פרק י' הערה כא), מיהו ודאי צריך לחוש לחומרא שיש חיבור ביניהן שאין מקום להקל מחמת ספק שאין טורחים לברר.

והנה בקונטרס הנ"ל אמנם הוזכרה טענה זו לחוש לחיבור הערים מחמת צורת עיר העשויה כמין קשת, אלא שנדחתה שם: "ומכל הלין טעמי גם חשש זה אין לחדש לגבי מגילה". דהיינו שמאותם טעמים שכתב שם ב"אגרת הזאת" שלא מועיל לצרף את הערים ע"י פגישת ריבועיהם, מאותם טעמים גם לא מועיל לצרף ערים ע"י עיר העשויה כמין קשת. עכ"ד.

אמנם בזה לא דק אותו גאון שליט"א. שהרי חילוק גדול יש בין דין ריבוע העיר ובין דין השקע של עיר העשויה כקשת. דין ריבוע העיר הוא לכל היותר כדין "עיבור העיר" [וגם זה אינו פשוט כלל], אבל דין השקע של עיר כקשת הוא כעיקר העיר ממש. כן מוכח בדברי המהר"ל [נעפ"י דרכו של המ"ב] (ע' ריש פרק ו, עמ' קלא-קלב), ומפורש בחזו"א (קט טו): "השטח הזה בכלל העיר" (עיי"ש היטב). וכיון שהשקע הוא בכלל עיקר העיר, פשוט לכאן, שמתחברת העיר הבלועה בתוך שקע הקשת. ויש לכך גם סמכים קצת מחז"ל, ע' פרק ו' הערות ה,ז]. ואינו מסתבר כלל לטעון שדוקא בדיני שבת נחשב השקע כעיקרה של עיר אבל בדיני פורים לא נחשב כן, ובודאי שאין שום מקור לחלק כן.

(ב) ולענין חיבור ערים ע"י ריבועיהם, אני מסכים עם "האגרת הזאת" שאין מקום לחוש, אבל לא מטעמיה. בקונטרס הנ"ל מבואר שבמקום אחד דן החזו"א (קי טו) לחבר ערים ע"י פגישת הריבוע, ומסקנת החזו"א "דהדבר צריך הכרע". ואכן כ"כ כמה ממחברי זמנינו בשם החזו"א להקל לחבר ערים ע"י ריבוע העיר [ואף לא הזכירו דברי החזו"א "דהדבר צריך הכרע"].

ולענ"ד אין זה בדקדוק כלל. דהנה מפורש בדברי החזו"א שם שכל סברתו בזה הוא ב"עיבור שבתוך העיר" דוקא, והיינו כפי שצייר שם החזו"א

בשעת הכנת ספר זה להדפסה, יצא לאור קונטרס חשוב מאת הגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א, ושמו "ספר האגרת הזאת", בענין הנהגת דין ספק פורים דמוקפין בבני-ברק. הנקודה המרכזית עליה נוסד קונטרס זה היא - שאע"פ שהורה מרן החזו"א זצ"ל בשנת תשי"ג לקרא במנינו את המגילה בבני-ברק גם ביום ט"ו, משום דין סמוך ליפו [מחמת חיבור בתים עד יפו (אורחות ובינו ח"ג)], אמנם מאז השתנה המציאות ע"י סלילת נתיבי האיילון המפרידים היטב, ביותר משיעור קמ"ב אמה, בין יפו עם עיקר תל-אביב בגדה המזרחית של נחל האיילון ובין גוש שכונת-התקוה-יד-אליהו-רמת-גן-ובני-ברק. ואכן יש תח"י צילום אוירי משנת תשט"ז, שם רואים היטב שאז היו בנינים סמוכים משני עברי הנחל איילון שיתכן שהמרחק ביניהם פחות מקמ"א אמה, וכבר כמה שנים שבתים אלו נהרסו לצורך סלילת הכביש. והנה לפי המצב שנשתנה, צריך לדון מחדש אם צריך לחוש לדין ספק מוקפין בבני-ברק. וכידו הרחבה - בסברא, בבקאות, ובבירור המציאות, דן בזה הגר"ש דבליצקי שליט"א בקונטרס הנ"ל, [ואף עשה חסד עמדי להזכיר את ספרי זה, קרית אריאל, כשעדיין בכת"י].

והנה אני הקטן לא הגעתי להוראה, אבל לבירור הסוגיא באתי, להגדיל תורה ולהאדירה, להעיר לפי דעתי הקלושה על הסברות שהוזכרו בפרק הראשון של הקונטרס הנ"ל, ולהבהיר מבט שונה לגמרי על הנדון.

בדין חבר ערים ע"י עיר כקשת וע"י ריבוע העיר

(א) לענ"ד, גם כיום יש לחוש לחיבור ערים בין עיקר תל-אביב למערב ובין גוש הערים שכונת-התקוה-יד-אליהו-רמת-גן-ובני-ברק למזרח, אע"פ שנחל האיילון ונתיבי איילון מפרידים ביניהם ביותר מקמ"ב אמה. והוא מחמת צורת עיר העשויה כמין קשת בתל-אביב למערב - שבתוכה נבלעת מקצת שכונת-התקוה [השייכת לגוש הערים שבגדה המזרחית של האיילון], ע' מפה לעיל עמ' רעג. ונהי דאין לסמוך לקולא שיש חיבור כנ"ל, כדי להתיר הליכה מב"ב לעומק ת"א ללא עירוב

אוצר החכמה

ואעפ"כ אין מודדים את האלפיים אמה ד"סמוך" לאחר ע' אמה דעיבור העיר, אלא מבתי העיר דוקא, שלכן נתכוונו חז"ל בשיעור סמוך אלפיים אמה.

ואם כן, ברורה סברת החזו"א דאין למדוד האלפיים אמה מריבוע העיר, דודאי לא עדיף העיבור עיר דהריבוע מעיבור עיר דקרפף ע' אמה. אבל לענין חיבור ערים, אם יש צורת ריבוע מסויימת [כמין גא"ם] שראויה לחבר ערים זו לזו בשבת, אמאי לא תחברם גם לענין נדרים ולענין פורים.

אמנם דעת הגר"ש דבליצקי, שדן הק"ו הנ"ל, לשיטתו קאי - שכתב בקונטרסו הנ"ל דאכן נסתפק החזו"א אם אכן יש דין חיבור ערים בקמ"א אמה בדיני פורים. והוא ממש"כ החזו"א (סו"ס קנא): "ע' אמה או קמ"א אמה כדין תחום לענין שבת". אמנם אין שום משמעות כלל בלשון החזו"א הנ"ל שנסתפק בזה, אלא אדרבה משמע דדין חיבור בתים וערים לענין פורים שוה לדין חיבור בתים וערים לענין שבת, וכשם שלענין שבת דוקא ערים נדחינו ששה בתים מחוברים ושלוש חצרות מתחברות זו לזו בקמ"א אמה, אבל תוך העיר אין חיבור בתים אלא בע' אמה, ה"ה לענין חיבור ערים לענין פורים, וכפי שפשוט לב"י לענין נדרים.

(ד) עוד כתב ב"אגרת הזאת" דלא דנים חיבור ערים ע"י עיבורים לחומרא, עפ"י הכלל שמצינו בדין כלתה מידת תחומו בסוף העיר, דעלתה כל העיר הנבלעת בתחום כד' אמות (ע' לעיל פרק ח עמ' קפב), דאין עיבור לחומרא, "וא"כ ה"ה בנדרין רידן שזהו ענין לחומרא לקרוא בב' ימים, שאין אומרים שהריבועים קובעים, להחמיר ע"י כך לקרוא גם בט"ו". עכ"ל.

אמנם משנה מפורשת שנינו (נדרים נו:): "הנודר מן העיר... אסור להכנס לעיבורה", ולא אמרינן כנ"ל דאין עיבור לחומרא.

ואכן צ"ב בעיקר דין זה בגדרי כלתה מידתו בסוף העיר, דחידש הראב"ד ז"ל מסברא דנפשיה, דלא דנים את עיבור העיר כהעיר לחומרא, וצ"ע מאי סברתו. והנה זכינו לטעמו וסברתו של הראב"ד ז"ל מבוארים היטב בחי' המאירי בשמו של הראב"ד, והוא אכן טעם מיוחד ופרטי לדין כלתה מידתו בסוף העיר (ע' לעיל פרק ב הערה כא). אבל ודאי חיבור ערים ע"י עיבוריהם הוא בין לקולא ובין לחומרא.

כעיר העשויה כמין גא"ם. אבל ריבוע עיר העגולה שהוא מחוץ לעיר, לא הזכיר החזו"א כלל, ובריבוע שמחוץ לעיר העגולה אין שום מקום לסברתו "עיבור בתוך העיר". ואכן, בהדיא הורה מרן החזו"א זצ"ל לרבים לברך ברכת עירוב תחומין אע"פ שהיה בין הערים הנ"ל חיבור ע"י ריבוע העיר, ולא חשש החזו"א לברכה לבטלה מחמת החיבור ע"י הריבוע (ע' לעיל עמ' קמ"קמח, ובצילומי הוראת החזו"א, מפת רחובות, וצילום איורי מאותה שנה עמ' קנ"קנג). וכן משמע מסתימת כל הפוסקים הראשונים והאחרונים, שלא הזכירו חיבור ערים אלא בקמ"א אמה, אבל חיבור ערים ע"י ריבוע העיר, דשכיח טפי (ע' עמ' קמג הערה לג) - לא נזכר כלל בגמרא ובכל הפוסקים. ועוד מוכח מהרבה ראשונים שאין ריבוע העיר נחשב בגדר "עיבור העיר כעיר דמיא" (ע' פרק ו עמ' קל-קלז).

(ג) מיהו באופן שחשש החזו"א לחיבור ערים ע"י "עיבור שבתוך העיר", דהיינו עיר העשויה כגא"ם, נלע"ד שהוא הדין לענין פורים. ואין מקור כלל מתוך דברי החזו"א לחלק בזה בין דיני פורים ובין דיני שבת. ומש"כ החזו"א (קנ"ג א ד"ה שיעור) לחלק בין שבת ובין פורים לענין ריבוע, אינו אלא לענין שיעור "סמוך", דאין מודדים אלא מבתי הכרך ולא מריבועו, וכן אין מרבעים את האלפיים אמה ד"סמוך", עיי"ש היטב בדברי החזו"א.

אמנם ע' מש"כ ה"אגרת הזאת" שהוסיף בדעת החזו"א הנ"ל: "לענין מגילה כתב להדיא בחזו"א (קנ"ג) דלענין מגילה אין מחשבין הריבועים שיעשו וכו' ופשוט דה"ה דאין נעשים עיר אחת ע"י פגישת ריבועים... והעירו לי דהחזו"א שם רק כותב דעתו דהמיל מחשבים מהחומה ולא מהריבוע, במקום שמרבעים העיר לענין תחומין... אבל לענין במקום שריבועים נפגשים ועושים עיר אחת לא דבר שם. ויש ליישב, דהדין שוה בשניהם, דמה במקום דין פשוט ומוסכם של ענין תחום עירובין מודדין לאחר הריבוע, ואפי"ה לענין מגילה לא סבירא ליה כן, כ"ש לענין שהריבועים יעשו עיר אחת שמכמה ראשונים נראה דלא ס"ל זה". עכ"ל.

ולענ"ד ק"ו פריכא הוא - שהרי עיבור דקרפף ע' אמה ושיריים שמסביב לעיר ודאי מחבר ערים בכל דיני התורה נוכפי שמפורש בב"י (ס"י שצח דף קנו: סוד"ה לאחר) דגם בדיני נדרים יש חיבור ערים בקמ"א אמה, וכן מפורש בחזו"א בדיני פורים (סו"ס קנא): "ע' אמה או קמ"א אמה כדין תחום לענין שבת".

אם העיר יפו דינה כספק מוקפין

אם כבר דנים על דינה של ב"ב מחמת יפו, יש לברר את שורש הנדון - האם אמנם בעינן, עפ"י דין, לחוש שיפו מוקפת חומה מימות יהושע.

(א) מבואר בב"י סי' תרפח בשם הגאונים ובשם הר"ן [וכן איתא ברמב"ן ריש מגילה] דאזלינן בתר רוב ערים דפרוות הן, ואין דין ספק מוקפין אלא באופן שיש קבלה בידי מקצת אינשי שהיא מוקפת חומה מימות יהושע וקבלה בידי מקצתם שאינה מוקפת מימות יהושע, "אבל כל שאין מחלוקת בקבלתן אלא שאין אנו יודעים אם היא מוקפת מימות יהושע אם לאו לא נכנסה לכלל ספק ואין קורין בה אלא ב"ד".

אוצר החכמה

אמנם מישב הב"י את מנהג העולם בזמנו שחששו לספק מוקפת חומה אע"פ שלא היתה שום קבלה בידיהם: "והעולם שנוהגים לקרות ב"ד ובט"ו בכל העיירות המוקפות, מן הסתם נראה שטובים שבין שאנו רואין אותה שהיא מוקפת באה לכלל ספק אם היא מוקפת מימות יהושע". אמנם בדברי הב"י, בתחילה ובסוף, משמע דליה לא ס"ל כמנהג העולם הנ"ל אלא כמשמעות דעת הגאונים וכדעת הרמב"ן והר"ן.

גם בס' פאת השולחן, כשבא לבאר הטעם לנהוג בצפת דין ספק מוקפין, אינו מבאר כלל כטעם מנהג העולם הנ"ל, אע"פ שהיתה צפת מוקפת חומה (כמבואר בתשו' המהריט"ן בענין הוצאה בשבת בצפת), אלא משום שצפת נראית לטבריה ולירודפת בגוש חלב. משמע דלא חייש כלל לסברת מנהג העולם הנ"ל. [מיהו יש לדחות דאפשר דפשוט לו שלא היה בצפת מקום ישוב עתיק, ולכן לא חשש מחמת חומותיה].

הנה משמע בדברי הב"י הנ"ל שלא היה מקום בא"י בזמנו שהיתה קבלה ביד מקצתם כנ"ל, שהעיר מוקפת חומה מימות יהושע ב"ן. ואכן בס' כפתר ופרח לא הזכיר מנהג הקריאה בספק ב"ד ובט"ו אלא בירושלים ובגוש חלב, משמע דבזמנו בשאר ישובי א"י קראו ב"ד בלבד. והנה שמעתי מהגר"ד שמידל שליט"א שהישוב היהודי ביפו הוא חדש יחסית [כמדומני שאמר לא יותר מ-150 שנה], וא"כ לא יתכן שהיתה שם מסורת קדומה בזה. ואף שהיה לעיר יפו רב גדול בתורה, הגאון רבי נפתלי הערץ הלוי ז"ל, תלמידו של המהרי"ל דיסקין ז"ל, אין מקור שהוא הורה להם לנהוג דין ספק מוקפין,

(ה) מבואר בדברינו לעיל (אות א) דאכן יש לחוש לחומרא גם כיום שיש חיבור בין מערב תל-אביב ובין מזרח-ת"א-ר"ג-וב"ב, מחמת עיר העשויה כקשת.

אמנם יש עוד מציאות שנשתנתה מזמן החזו"א. דהנה בזמן החזו"א היה חיבור בתים עד העיר יפו, ואמר החזו"א דאף לדעת הברכ"י [שהובא בביה"ל] שאין דין "סמוך" לערים המסופקות, אפשר דיודה הברכ"י באופן שיש בתים סמוכים בכל הדרך, דעדיף מ"סמוך" דהוי כעין עיר אחת (ס' אורחות רבינו ח"ג).

והנה כיום נשתנה המציאות, כפי שבדקתי היטב, ואין כיום חיבור בתים בין ת"א ליפו (ע' לעיל עמ' עדר, ערה). ואכן בתצלום אוירי משנת תשט"ז רואים שכונה משני צדי רח' המרד [המשך שדרות ירושלים מצפון לדרך יפן] המחברת יפו לת"א, והיום אינה קיימת. וכן אין מקום לדון חיבור ערים ביניהם ע"י עיר העשויה כקשת או כגא"ם (ע' לעיל עמ' עדר-דעו).

ואף אם נחוש לעירובי הערים של ת"א והסביבה, הרי לדעת מרן בעל הקה"י ז"ל (ע' אורחות רבינו ח"ג) אין עירוב העיר מועיל לחבר את חלקיה כעיר אחת, ואף לדעת הגר"ש אויערבאך ז"ל (שם) דמהני העירוב להשוות עיר אחת לענין קריאת המגילה - ע' דברי מו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א (בראש ספר זה) דאין העירוב מועיל לצרף בני-ברק עם ת"א-יפו אף לא להחשב כסמוכה לה, עיי"ש טעמו.

ואם כן, כיום בודאי אין לבני-ברק דין ספק לדעת הברכי יוסף [והביאור הלכה]. וגם לדעת החזו"א בתחילה (כס"י תנא) אין בבני-ברק דין סמוך כלל, כיון דמרוחקת יותר מאלפיים אמה מיפו ואין חיבור בתים עד יפו. מיהו דעת החזו"א למסקנתו (ריש ס"י תנא) שאף אם מקצת עיר בתוך אלפיים אמה לכרך, לכל המשך העיר יש דין סמוך לכרך, ולפ"ז לכא' יש לבני-ברק דין סמוך לספק דדינו כספק. אמנם ע' דברי מו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א (בראש ספר זה) דמבאר דיש לחלק לדינא בין סמוך ממש [בתוך אלפיים אמה לכרך] ובין המשך העיר לסמוך [מחוץ לאלפיים אמה לכרך] - דבעיר הנפרדת לכל עניניה, כבני-ברק הנפרדת בכל עניניה מתל-אביב, אין דין המשך לסמוך, עיי"ש בכל דבריו.

עכ"פ, בודאי נשתנה המצב מימי מרן החזו"א זצ"ל, ויש מקום לדון מחדש.

מצינו דדין יפו תלוי במחלוקת גאונים, ולכאור' השיטה העיקרית לדינא היא דעת הגאונים שאין לנהוג פורים דט"ו, שכן הובא בס' כפתור ופרח ללא חולק וכן פסק הרדב"ז, ואף המאירי לא הביא את הדעה החולקת אלא בלשון "ולקצת גאונים ראיתי", ועכ"פ יש להכריע לכאור' ספיקא דרבנן לקולא. נכל זה מצד עיקר הדין, אבל עכ"פ מצינו צד להחמיר לנהוג ביפו פורים גם ביום ט"ו.]

(ב) והנה ראיתי בלוח א"י להגרי"מ טיקוצ'ינסקי ז"ל בלוחות בשנים שעברו, שמצא סמך למנהג הנ"ל ביפו עפ"י דעת ריש לקיש בירושלמי מגילה דף ב:, דהערים המוזכרות בס' יהושע מוקפות חומה הן.

אמנם לאחר עיון בסוגית הירושלמי הנ"ל, עלתה בידי הדלה להפך, דאדרבה משם מוכח לכאור' שיפו בודאי לא היתה מוקפת חומה מימות יהושע.

ז"ל הירושלמי: "א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות היו וכו', כל העיירות שמנה יהושע אפי' מאה אינן, רשב"ל אמר מוקפות חומה מנה, ר' יוסי בר חנינה אמר הסמוכות לספר מנה" נומשמע בפי' הקרבן העדה, דמודה ריב"ח שעיירות שנמנו הן מוקפות חומה, אלא דמוקפות חומה טובא הוון. וכן מצינו בחי' הרמב"ן ריש מס' מגילה שבאר בטעם שנהג רב אשי דין ספק מוקפין בהוצל משום "הזה ביד מקצתם קבלה שהיא מנויה ביהושע בחלקו של בנימן והיו חוששין לקבלתם".

אמנם לא מדובר כאן על כל העיירות שהוזכרו בס' יהושע, אלא דברו הירושלמי והרמב"ן על העיירות ש"מנה" יהושע, דהיינו שמנה אותן במספר בערי נחלות השבטים. וכן פשוט בסברא, שאין מקום לקושיא "כל העיירות שמנה יהושע אפי' מאה אינן" לגבי הערים שהוזכרו משום שהיו שם מלחמות או לגבי הערים שהוזכרו כדי לתאר את גבולי השבטים, שהרי פשוט שבזה אין קושיא אמאי לא הוזכרו כל ערי א"י. אלא ודאי ברור שאין קושית הירושלמי נסובה אלא לגבי הערים שנמנו כנחלת כל שבט ושבט, כגון "והיו הערים למטה בני בנימן יריחו וכו' ערים שתיים עשרה וחצריהן". ובה שפיר הקשו למה לא נמנו ערים רבות בנחלתם. [אלא דצ"ע מאי קאמר "אפי' מאה אינן", הלא נמנו במספר ערי נחלת שבט יהודה קל"ב ערים, ובשאר השבטים נמנו במספר קי"ב ערים. ואפשר שכונת הירושלמי

ואפשר דמעצמם נהגו כן כמנהג כל ישובי א"י המוקפין חומה, או שנהגו כן כפי שנהגו באותה תקופה אף בישובים שלא היו מוקפין חומה, וכפי שמשמע בעדותו של הרב יהוסף שווארץ (וכי' יהוסף ס"ב) [ולזה ודאי אין סמך בהלכה]. ואף בחברון נהגו דין ספק מוקפין אע"פ שכבר האריך הרדב"ז (שו"ת הרדב"ז ס"י תרפא) להוכיח שאין מקום כלל לחוש כן. וכבר כתב הרדב"ז (ח"א ס"י רנב): "מ"מ אין לגעור באותם קורין אותה ב"ד וט"ו כיון שקורין אותה בלא ברכה לא הפסידו כלום, והלואי שיזכרו נפלאות ה' בכל יום".

שו"ר מובא משו"ת שדה ארץ (או"ח נו) על המצב בעיר יפו לפני 250 שנה: "בשנה הזאת התק"ג בא יהודי וקבע דירתו בחוף הים היא יפו ת"ו... דיפו לא היה בה ישוב לעשרה מישראל, מדבר איקרי ולא ישוב... שהיא עיר חדשה... עתה נתישבה... ולא ראינו שהיה בה ישוב עדת ישראל, ואין בה מנהג מעולם". אם כן ברור שלא היתה שום מסורת לעיר יפו שהיא מוקפת חומה מימות יהושע. אם כן לכאור' אינו מעיקר הדין מה שנהגו שם לקרא גם ביום ט"ו, וכפי שכתב הב"י עפ"י הגאונים והראשונים ז"ל.

אמנם יש מקום לדון דעדיפא יפו משאר הערים שנהגו לקרא גם בט"ו, דביפו אלימתא טפי סברת הב"י לישב את מנהג העולם "והעולם שנוהגים לקרות ב"ד ובט"ו בכל העיירות המוקפות, מן הסתם נראה שסוברים שכיון שאנו רואין אותה שהיא מוקפת באה לכלל ספק אם היא מוקפת מימות יהושע", דהנה הערים הנ"ל אפשר דלא היו קיימות כלל בימי יהושע בן נון, אבל העיר יפו הוזכרה בס' יהושע (ע' בסמוך באות ב), וכיון שמצינו אצלה עכשיו חומה [שמעתי שבחפירות ביפו מצאו שרידי חומה עתיקה] אלימתא טפי הסברא הנ"ל לחוש שכבר אז היתה מוקפת חומה. ואכן מצינו בנדרון זה ממש, מחלוקת הגאונים ז"ל. בכפתור ופרח (פרק ח) ובתשו' הרדב"ז (ח"א ס"י רנב) ובאוצר הגאונים (מגילה ב:) הובאה תשובה לגאונים: "ברכים המוקפין חומה בגלותינו היום במדינת הים ואינו ידוע מאימתי הוקפו, באיזה יום קורין את המגילה. הכין איתחזיאת לנא מילתא, דדוקא ידיעין דמוקפות חומה מימות יהושע ב"ן קורין בט"ו... והני כרכין כיון דלא ידעין מאימתי, קורין ב"ד". אמנם הובאה במאירי (מגילה ב:) דעה חולקת: "ולקצת הגאונים ראיתי שכל שנודע שנבנית בימות יהושע ב"ן אלא שנסתפקו בהקף חומתה אם היה מימות יהושע, קורא בשניהם אבל אם נסתפק אף בבנין אין קורין אלא ב"ד".

שאינה מוקפת חומה. והנה יפו היא גם עיר הסמוכה לספר, כמפורש בפסוק הנ"ל, ואם כן גם לדעת ריב"ח מוכח דאינה מוקפת חומה.

שבתי וראיתי דיש מקום לדחות את ראיתי הנ"ל, דהנה בנחלת שבט יהודה אכן מצינו פסוק (יהושע טו מו): "מעקרון ימה כל אשר על יד אשדוד וחצריהן", ותרגומו "מעקרון ומערבא כל קרויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן", ואפשר ד"ל שאף הני "קרויא" דנזכרו ברמיזא הם גם חשיבי בכלל הערים שמנה יהושע שהיו מוקפות חומה, לדעת הירושלמי. ואפשר שיפו נכללת בהני "קרויא דעל תחום אשדוד". ודוחק. מיהו לדעת רבינו הגר"א ז"ל ודאי איכא ראיא שאין יפו מוקפת חומה, שהרי לא חשיב בפרטות בערי הנחלה של שבט יהודה.

[ונ' דאין לדחות דאפשר דיפו היתה מוקפת משלוש רוחות כטבריה, ומשום כך לא חשיב בפרטות, שהרי הטעם דחשיבי בפרטות ודאי אינו משום קדושת בתי ערי חומה, דהנה חשיבי בפרטות גם חברון וגם ערי הלויים דשבט יהודה, אע"פ שאין להן קדושת בתי ערי חומה, כמבואר ערכין לד. ד"למיסתרניהו קיימי", אלא ודאי הטעם דחשיבי בפרטות הערים המוקפות חומה אינה אלא משום חשיבותן, ולכך סגי במוקף חומה משלוש רוחות וגם הרוח הרביעית מגניא ע"י הים.]

ולסיכום - אין שום סמך עפ"י ס' יהושע שיפו היתה מוקפת חומה, אלא אדרבה, עפ"י הירושלמי בפשטות מוכח מס' יהושע דלאו מוקפת חומה היא מימות יהושע. ולפי פ"י הגר"א ז"ל בודאי מוכח כן.

(ג) והנה בתשו' הרדב"ז (סי' תרפא) בנדון העיר חברון, כתב: "תנן בשלהי ערכין (לב.) ואלו הן בתי ערי חומה מימות יהושע כגון קצרה וחקרה של גוש חלב ויודפת הישנה וגמלא וגדור וחדיד וירושלים וכן כיוצא בהן... ותני עלה גמלא בגליל וגדור בעבר הירדן וחדיד ואונו וירושלים ביהודה... ופריש לה רבא... לאפוקי חדיד ותרי ירושלים הוו ביהודה, וכ"כ התוספות. ואיכא למידק עלה, כיון דתרווייהו ביהודה, אמאי תנא תוספאה "ביהודה" כיון דליכא ירושלים בשאר ארצות, (לדעת רב אשי)... וצריך לתרץ דרב אשי לא מתרץ לה לברייתא כדרבא לאפוקי שאר ארצות, אלא כדאביי עד גמלא בגליל עד גדור בעבר הירדן, ומני ואזיל העיירות המוקפות חומה ביהודה.

הוא באזור מגבת ועד אנטיפרס]. וכן כתירוצו של ריש לקיש "מוקפות חומה מנה" - כן משמע מפשטיה דקרא בערי הנחלה, דבכולם כתיב "ערים... וחצריהן", ותרגום "וחצריהן" הוא "ופצחיהן" דהיינו פרזות [ע' תרגום "הבמחנים אם במבצרים"]. משמע ש"ערים" הנ"ל לאו פרזות הן, אלא מוקפות חומה, וכדברי ריש לקיש.

ואכן קרוב לזה מבואר היטב בביאורו דרבינו הגדול הגר"א ז"ל לס' יהושע (פ' יח פס' כח): "ערים ארבע עשרה, ובפרטם אתה מוצא י"ב, מפני שלא חשיב בפרטות אלא ערים המוקפות חומה, ובכללות חשיב כל הערים הגדולות אף שאינן מוקפות חומה. תשמור זו ההנחה בכל גבולי א"י". וכל זה מיירי בערי הנחלה.

זכינו לדין, לדעת ריש לקיש - הערים שנמנו בנחלת השבטים הן מוקפות חומה, ושאר ערי א"י לאו מוקפות חומה. וכן דעת ריב"ח לענין הערים הסמוכים לספר [של כל שבט ושבת] - שהמוקפות חומה נמנו, ומה שלא נמנה מערי הספר, אינה מוקפת חומה. ולדעת הגר"א - הערים הגדולות נכללו במספר הכללי, והמוקפות חומה בפירוט השמות. [ולא יתכן שתהא עיר מוקפת חומה שאינה גדולה, כדמוכח בגמ' מכות י': וערכין לג': "בתי ערי חומה ללויים מי אית להו והתניא ערים הללו אין עושין אותן לא כפרים גדולים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות", ועיי"ש בפרש"י].

והנה העיר יפו לא חשיב בפרטות [בהזכרת שמה] בשום מקום כאחת מערי הנחלה. מוכח, לדעת הגר"א, שאינה מוקפת חומה. ועוד, הרי נמצאת יפו מדרום [ונממערב] לשבט דן [ומחוץ לשבט דן] כמבואר בפסוק (יהושע יט מו) "ומי הירקון והרקון עם הגבול מול יפו". והרי הגבול המתואר לשבט דן הוא הגבול הדרומי של שבט דן הגובל עם שבט יהודה, כדמוכח מהערים המנויות שם - צרעה, אשתאול, תמנה, עקרון, בעלה [שהן מערי יהודה ובגבולה הצפונית ע' יהושע טו פס' י"א, לג.], וסוף הגבול הוא בירקון מול יפו. אם כן, יפו נמצאת מחוץ לנחלת שבט דן לצד דרום, דהיינו בנחלת שבט יהודה. [וכן מפורש בפ"י הרד"ק (שופטים ה י'): "ודן למה יגור אניות. אינו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים... ואע"פ שכתוב חלקו מול יפו, אע"פ כן לא היה יפו בחלקו"]. והנה בנחלת שבט יהודה יש פירוט שמות לכל הערים המנויות שם. ואיזו יפו ביניהן. מוכח לדעת ריש לקיש -

ומדלא מני חברון דגם היא ביהודה, משמע שלא היתה מוקפת". עכ"ל הרדב"ז.

והנה גם יפו בארץ יהודה, א"כ לדרכו של הרדב"ז י"ל מדלא מני יפו משמע דלא היתה מוקפת.

נויש להעיר - שעפ"י הבנת הרדב"ז בדברי אב"י ורב אשי, עולה דפליגי אירושלמי הנ"ל (ע' לעיל אות ב), דהנה יותר ממאה ערים נמנו בנחלת יהודה, וא"כ לדעת הירושלמי היו מוקפות חומה מימות יהושע, ולדעת אב"י ורב אשי לא היו אלא ארבע ערים (בציוף ירושלים ע"ה"ק) בכל ארץ יהודה. אמנם בח"י הרמב"ן (ר"ש מגילה) מבואר דאף דעת רב אשי כדעת הירושלמי, וז"ל: "רב אשי למה קרא בהוצל... הוה ביד מקצתם קבלה שהיא מנויה ביהושע בחלקו של בנימן". עכ"פ לפי שתי השיטות משמע שיפו לא היתה עיר מוקפת חומה.]

ד) והנה שמעתי מגאון אחד שליט"א שלפני הרבה שנים הוא שמע שיש ראייה שאכן יפו היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע מגמרא קידושין נז:, בענין שלוח ציפור של מצורע, עפ"י הבנת המל"מ.

וז"ל הגמרא: "שדה, שלא יעמד ביפו ויזרקנה לים וכו' אלא כל שעומד בעיר ויזרקנה חוץ לחומה". ופרש"י: "מדכתיב ושלח את הצפור החיה אל מחוץ לעיר מכלל דעומד בעיר ומשלחה אל החוץ".

ואלו דברי המל"מ (פי"א ה"י טומאת צרעת ה"א ד"ה וראיתי להר"ב קרבן אהרן): "וראיתי להרב קרבן אהרן... דאחר הכפרה צריך הכהן לשוב לעיר או הוא או שלוחו ומשם משלחה חוץ לעיר. ע"כ. נראה שהוקשה לו דהא מצורע הוא חוץ לעיר ואיך יהיה המשלח תוך העיר. ואי לזה כיון, לא צדק שהרי אין המצורע משולח אלא מחוץ לעיירות המוקפות חומה בא"י... ובענין נמי שיהיו מוקפות חומה מימות יהושע ב"ן... וראיתי לסמ"ג עשין סי' רלו כדברי הרב קרבן אהרן שכתב וז"ל... לאחר הזאה חוזר לעיר ועומד בעיר וזורקו חוץ לעיר וכו'. משמע דס"ל דהזאה לא משכחת לה שתהיה בעיר. וצ"ע. וכ"כ התוספות פ"ב דקדושין דף נז: ד"ה כל".

ותימה על מי שהביא ראייה מדעת המל"מ, דאדרבה, דעת המל"מ מפורשת שאין מקור ששילוח צפור יצטרך עיר מוקפת חומה. וא"כ אין מקור כלל מכאן שיפו היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע.

וכן עי' חזו"א (נגעים יא יד) מה שתירץ קושית המל"מ על התוספות והסמ"ג. וגם לפי תירוצו עולה דלא בעינן כלל עיר מוקפת חומה.

אמנם מצינו דעת המשך חכמה (מצורע פ' והשליכו אהרן) דמתיר את דברי התוספות והסמ"ג הנ"ל מקושיות המל"מ, דאכן יש דרשה [שלא הוזכרה בהדיא בחזו"ל] דבעינן עיר מוקפת חומה מימות יהושע לשלח משם צפור דמצורע. עיי"ש דרשתו המתוקה. א"כ, לדעת המשך חכמה, יש ראייה מגמרא הנ"ל שיפו היתה מוקפת חומה מימות יהושע.

מיהו צ"ע לבאר כן בדברי התוספות שם, וז"ל התוספות: "פי' בקונטרס... דבשרה לא מהני שלוח וכו' וקשה שהרי מצורע היה ונטהר חוץ לעיר שהרי אסור ליכנס לפנים מן החומה, וי"ל דשמא אחר כפרה היה הכהן נישאה או הוא או שלוחו לעיר ומשלחה חוץ לעיר". וצ"ע לפי באורו של המשך חכמה, האין מתמיהים תוספות כן בפשיטות, על סמך דרשה שלא הוזכרה כלל בחזו"ל ואף בלי להזכיר שיש דרשה כזו, שהרי ללא הדרשה מחודשת של המשך חכמה, אין לקושיית התוספות התחלה [לפי ביאורו בדבריהם].

ולענ"ד היה נראה לבאר את דברי התוספות שעל סדר המקראות הקשו, דהנה כתוב בתחילת הפרשה (ויקרא יד ג): "ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא הנגע וכו'", ופסוק זה מיירי שיצא מעיר שיש לה קדושת בתי ערי חומה, שמשם משלחים המצורע. והנה בהמשך כתוב (פס' ו): "והזה על המטהר מן הצרעת... ושלח את הצפור החיה על פני השדה". ועל פסוק זה דורש רש"י [בבאור הגמרא] דבעינן לשלוח מהעיר דוקא. ואתי שפיר תמיהת התוספות, שהרי לפי סדר המקראות נמצא הכהן מחוץ לעיר. ותירצו התוספות "דשמא אחר כפרה היה הכהן נושאה וכו'".

וכן ראיתי בסמ"ג שסידר את הלכותיו עפ"י התורה, שיוצא הכהן מחוץ למחנה, ואח"כ ממשיך הסמ"ג לבאר דבעי לשאת את הצפור לתוך העיר, או הכהן או שלוחו. ופשוט.

והנה על דרך זו מתישבים בפשיטות דברי התוספות והסמ"ג, ואין ראייה כלל מהגמרא שהעיר יפו היתה מוקפת חומה מימות יהושע ב"ן. וכן ברור בדעת המל"מ והחזו"א ז"ל.

לא נהגו כן, ולמה חשש לספיקא דיפו. ושמעתי מגאון אחד שליט"א מתלמידיו, שלא ברור אם בכלל נכנס החזו"א לסוגיא דיפו עצמה, ואפשר דסמך על המנהג שנהגו שם, ובפרט שהיו ביפו רבנים גדולי תורה, ואפשר דסבך שיש להם מסורת מימי קדם, ולא ידע שהופסק הישוב היהודי שם מאות שנים, "מדבר איקרי... לא היה בה מנהג מעולם" (עי' לעיל אות א).

עכ"פ היום נשתנה המציאות מימי החזו"א, ועכשיו בודאי אין בבני-ברק דין סמוך ליפו לדעת הברכי יוסף והמשנה ברורה (בבאור הלכה), ואף לדעת החזו"א (דפליג על הברכי יוסף הנ"ל) הרי לדעת מו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א אין כיום דין סמוך ליפו בבני-ברק (עי' דבריו בראש הספר).

חשש לערים אחרות מוקפות חומה

(א) שמעתי מגאון אחד שליט"א - שאף אם אין לחוש לספק מוקפין מחמת יפו, עדיין יש לחוש כן מחמת הערים המוקפות חומה שהוזכרו בס' יהושע, שקרוב הדבר שנמצאת אחת מהן באזור גוש ערים גדול שבני-ברק בתוכו.

ועיינתי בס' יהושע, ולא מצאתי ערים שיש מקום לחוש שהם באזור זה אלא מהערים המסמנות את הגבול הדרומי-מערבי של שבט דן. וכך כתוב (יהושע יט מא-מו): "ויהי גבול נחלתם וכו'. ושעלבין ואיילון ויתלה. ואילון ותמנתה ועקרון. ואלתקה וגבתון ובעלת. ויהוד וּבְנֵי-בֶרֶק וגת-רמון. ומי הירקון והרקון עם הגבול מול יפו". והנה הערים איילון ושעלבין מקומם בהר, "בהר חרס" (שופטים א לה), ואם כן בודאי רחוקים מאד מאזור זה. [בפשטות הגבול נמשך מהירקון מול יפו לכוון דרום-מזרח, ואם כן ההר בודאי נמצא במרחק רב]. ואף עוד מהערים הנ"ל היו מההר ולפנים, שהרי גבול זה מתואר גם כגבול שבט יהודה (יהושע טו ייא): "ועבר תמנה, ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר הבעלה וכו'". מוכח שתמנה ועקרון היו ממזרח להר בעלה, ומסתבר גם שהעיר בעלת היה בהר בעלה [וכן ראיתי שנקט בפשיטות בס' אדמת קודש]. ועוד, הנה הערים אלתיקא, גבתון, וגת-רמון מערי הלויים היו (יהושע כא כג-כד), ואם כן בודאי לא היו מוקפות חומה מימות יהושע, כפי שמפורש בגמרא (ערכין לג): "בתי ערי חומה ללויים מי אית להו והתניא ערים הללו אין עושין אותן... ולא כרכים גדולים". [ואע"פ שבמסקנת הגמרא שם מבואר דיתכן שהיו ערים מוקפות חומה שנפלו ללויים בגורל, מיהו

(ה) והנה עוד יש לדון, דאף אם היתה יפו מוקפת חומה מימות יהושע, מסתבר לכא' שהיתה מוקפת משלוש רוחות בלבד, אבל לרוח הים לא מסתבר שהיתה מוקפת חומה, ודומיא דטבריה, שהרי לצד הים אין צורך לחומה להגנת העיר [כמבואר בגמרא מגילה לענין טבריה]. ועוד כעיר נמל לכא' יותר נוח שתהיה פתוחה לים. ואכן נהגו מקדם בעיר הנמל צור לקרא ב"י"ד וב"ט"ן (חשו' הרמב"ם סי' קכד), אע"פ שמפורש "עיר מבצר צור" (יהושע יט כט), ולכא' משום הנ"ל. ועכ"פ אין שום ריעותא לחוש שהיתה ליפו חומה לצד הים, כיון שלא מצינו היום חומה לרוח הים. ואע"פ שכתב רש"י (קידושין נו:): "יפו. חומתה על הים", אין מדבריו ראייה שהיתה חומה ברוח רביעית, שהרי אפשר לפרש כוונתו שהחומה נמשכת משני צדדי העיר [החומה לצד צפון והחומה לצד דרום] עד שמגיעה לשפת הים, אבל הרוח המערבית כלפי הים אפשר שלעולם נשארה פתוחה לנמל.

ואם כן, אף אם נחוש שהיתה יפו מוקפת חומה מימות יהושע, יש כאן ספק נוסף, כספיקה של טבריה, שאע"פ שהיתה טבריה מוקפת ודאי מימות יהושע יש ספק בדינה מחמת שאינה מוקפת חומה אלא משלוש רוחות בלבד והרוח הרביעית ים.

(ו) ואשר על כן, לכא' יש ביפו לכל היותר ספק ספיקא לחוש לדין מוקפין. ולדעת הגאונים שהובאו בס' כפתור ופרח ובשו"ת הרדב"ז [וכן פסק לדינא הרדב"ז] אין מקום לחוש כלל (עי' לעיל אות א). וכל החשש הנ"ל [דספק ספיקא] אינו אלא לפי "קצת הגאונים" שהובאו במאירי. חזינן דספיקא דיפו היא קלושה ביותר. [מלבד מה שמוכח לכא' משיטת הירושלמי, מדברי הגר"א בס' יהושע, וגם משיטת הרדב"ז בגמרא מס' ערכין, שודאי לא היתה יפו מוקפת חומה מימות יהושע].

אמנם את המנהג הקיים בעיר יפו עצמה לקרא מגילה גם ביום ט"ו, בודאי אין לבטל, שהרי כידוע [משמיה דרבותינו נ"ע] שאין זו הנהגה ראויה לבטל שום מנהג. ומה עוד שכבר כתב הרדב"ז (שו"ת ח"א סי' רנב): "מ"מ אין לגעור באותם קורין אותה ב"י וט"ו כיון שקוראין אותה בלא ברכה לא הפסידו כלום, והלואי שיזכרו נפלאות ה' בכל יום". אבל צ"ע אם יש להמשיך הנהגת חומרא זו גם לערים הסמוכות.

והנה אם כן, צ"ע בדעת רבינו החזו"א וצ"ל, אמאי המשיך הנהגה זו אף בעיר בני-ברק שמעולם

יהושע באזור זה מלבד בני־ברק ויהוד, שהרי לא נמנו, ואף שסמוכים לספר (עי' לעיל בענין יפו אות ב).

(ב) ראיתי ב"אגרת הזאת" (פרק ה) שנמצא תל עתיק בסמוך למפגש נחלי הירקון והאיילון [בס' אדמת קודש משער שנחל זה הוא ה"ירקון"], המכונה "תל גרישה" או "הר נפליון", ושם נחשף ישוב עתיק מבוצר "חומת לבני טין שעביה שלשה מטרים המקיפה את העיר", ומשם עד בני־ברק [של היום] יש רצף של בתים.

והנה החוש לא יוכחש, אבל עדיין אין בזה ראיה שחומה זאת היתה קיימת בימי יהושע, ואף לא נתברר שישב זה היה קיים בימי יהושע, ובכה"ג מודים כל הגאונים שאין לחוש לפורים דמוקפות (עי' לעיל בענין יפו אות א). ונראה לתת טעם לשבח, למה כאן נבנו ונבצרו ערים דוא לאחר כיבוש יהושע, עפ"י הכתוב (שופטים א לד): "וילחצו האמורי את בני דן ההרה, כי לא נתנו לרדת לעמק". [ומטעם זה אפשר שנבצרה יפו דוקא לאחר כיבוש יהושע, ע' לעיל.]

ועוד, הרי מוכח בירושלמי שאין עיר מוקפת חומה מימות יהושע הסמוכה לספר שלא נמנתה בערי הנחלה בס' יהושע (עי' לעיל בענין יפו אות ב), והנה בס' יהושע מצינו העיר הסמוכה לירקון ולרקון ממול יפו בשם גת־רמון, ואכן כן היא השערת הארכיולוגים שתל־גרישה הנ"ל היינו העיר גת־רמון, כפי שהובא ב"אגרת הזאת". ויפה העיר הגר"ש דבליצקי שם, דלפי השערתם הנ"ל - בודאי אין עיר זו מוקפת חומה מימות יהושע, שהרי מערי הלויים היא גת־רמון, ולא היו מוקפות חומה מימות יהושע (עי' למעלה שהוכחנו כן). ואם אכן עיר זו היא גת־רמון, צ"ל שנחרבו החומות לפני כיבוש יהושע, או שהיתה בגדר "למסתרינהו קיימי" (עי' למעלה), או שנבנו חומות אלו ע"י הלויים [ע' פרש"י (ערכין לג: ד"ה כאן שהוקף ולבסוף ישב): "לא משכחת בהו בלויים כראמרת אבל ישב ולבסוף הוקף משכחת בהו שלאחר שניתנו להם בימי יהושע הקיפיה הם"]. וכן אם אינה גת־רמון, בודאי לא היתה מוקפת חומה אז, שהרי לא נמנתה בס' יהושע. סוף דבר - אין מקום לחוש לפורים דמוקפות מחמת העיר החרבה הנ"ל.

מבואר שם בגמרא דכיון דלמסתרינהו קיימי לא חשיבי כמוקפות חומה מימות יהושע בדין בתי ערי חומה, ומסתבר שה"ה בגדרי פורים דמוקפות.]

אם כן לא נשאר לחוש באזור זה אלא הערים יהוד ובני־ברק הקדומות, ומקומם יתכן באזור גדול פי הרבה מאד מהגוש ערים הנדון. ובריעותא קלושה כזו בודאי לא מפקינן מחזקת פרוזות [ולא גרע מכל א"י] (ע' רברי הגאונים, הראשונים, הרדב"ז, והב"י שצינו למעלה בענין יפו אות א). והנה מה שנוקטים הארכיולוגים שבני־ברק העתיקה נמצאת ע"י צומת מסובין [מקום זה נתכסה בשנים האחרונות בהר גדול של ערמות זבל], אינה אלא השערה. ואף אם נחוש שתל זה הוא מקומה של בני־ברק העתיקה, הנה בתי רמת־גן מרוחקים ממנה יותר מאלפיים אמה [נראה שאין להחשיב את הפארק הלאומי והספארי בכלל העיר (עי' לעיל פרק י הערות יג, יד)], ואם כן אין כאן מקום מיחוש כלל לדין סמוך לכרך. ¹²³⁴⁵⁶⁷ [ואולי] זכנ נראה שאין מקום כלל לחשש "נראה עם הכרך" בכרך החרב מכל אדם. ואף להכרעת מרן החזו"א ז"ל שכרך שחרב ונעשה של עכו"ם, הסמוך לו קורא בט"ו, מיהו אם חרב לגמרי מסתבר לכאן שנתבטל ממנו שם כרך לאותה שעה, ואין אצלו דין סמוך לכרך. ועכ"פ דין "נראה" בודאי לא מסתבר שיהיה אם אין אדם בכרך שיוכל לראות משם [ע' לשון הב"י "נראה מן הכרך"]. ולא מיבעי לדעת הראשונים (הובאו בשעה"צ סי' תרפח אות ה) דאין דין "נראה" אלא במשתתף בעניינו של הכרך.

ומלבד כל זה, אין הדבר ברור כלל - שבני־ברק של ס' יהושע היתה מוקפת חומה, שהרי בפשטות לא נמנתה שם כערי הנחלה של שבט דן, אלא בכלל הערים המסמנות את הגבול. מיהו יש מקום לטעון דכיון שהכתוב (יהושע יט מה) סתם: "זאת נחלת מטה דן למשפחתם הערים האלה וחצריהן", ולא הוזכרה שום עיר בנחלת שבט דן מלבד ערי הגבול, אפשר שכל ערי הגבול הנ"ל הן ערי הנחלה, ומאיזה טעם לא מנאם הכתוב במספר. אמנם צ"ע לפרש כן, שהרי בכלל ערי הגבול הנ"ל של שבט דן נמנו כמה ערים הנמנות בכלל ערי נחלת שבט יהודה (יהושע טו כ"ט): אשתאול, צרעה, עקרון, ותמנה. וע' פ"י רש"י (יהושע יט לה) בזה: "צרעה ואשתאול. משל יהודה היו ונפל גורל בני דן סמוך להם". עכ"פ מה שכן ברור - שלא יתכן עיר מוקפת חומה מימות